

kulturna baština

Zlatko Zvonić, Ibrahim Dizdar, Aner Duraković

**STALNA POSTAVAKA:
„HERCEGOVAČKO SELO“ U MUZEJU
HERCEGOVINE MOSTAR**

Sažetak: Muzeologija kao nauka često nalaže da se vodi briga i o etnološkim postavkama, načinu izlaganja, a posebno edukaciji. Prostor navedene izložbe pod nazivom „Hercegovačko selo“ u našim muzejskim mogućnostima je primjeren, a prezentovani predmeti prikazuju hercegovačko selo i način življenja u njem. Postavka je izrađena u srazmjeru s ciljem da prikaže kulturu obrade zemlje, kulturu ishrane i odijevanja i unutrašnjosti ruralne hercegovačke kuće. Centralna fotografija prikaza unutrašnjosti hercegovačke seoske kuće i veći broj rustičnih predmeta sa kompletom za sjedenje daju vjeran prikaz hercegovačkog sela. Etnološke postavke su uglavnom interesantne, edukativne za grupne i pojedinačne posjete, a pogotovo za obrazovne institucije.

Muzej Hercegovine Mostar sa svojom etnološkim opusom, što je vidljivo i kroz predmetni rad, nastavlja da brine i o ovoj grani muzeologije, bez obzira što nekad prilike nisu naklonjene ovakvim naukama, izuzev ako nisu u službi komercijalizacije.

Sama činjenica da su izložbeni predmeti nedavno restaurirani a postavka obnovljena i stavljena u funkciju, govori u prilog čuvanja i izlaganja etnološke zbrike.

Ključne riječi: muzeologija, Muzej Hercegovine, postavka Hercegovačko selo, etnologija

O muzeologiji

Prema međunarodnoj definiciji koju je donio ICOM (Međunarodna organizacija muzeja i muzejskih stručnjaka) davne 1948. godine, prva definicija muzeja jeste da je to *stalna, neprofitna ustanova u službi društva i njegova razvitka, otvorena javnosti, koja sabire, čuva, istražuje, komunicira i izlaže u cilju proučavanja, naobrazbe i zabave*¹.

Stalna postavka „Hercegovačko selo“ posvećena je upravo ovom dijelu „komunikacija i izlaganje“ JU Muzej Hercegovine Mostar. Muzej se ne može ograničiti samo na svoju funkciju izlaganja niti ga se može samo svesti na niz izložbenih dvorana iako su one najuočljiviji dio putem kojeg publika najčešće upoznaje muzej.² Prema ekspertizi Andrea Goba i Noemie Drouguet, cilj muzeja leži upravo u tome da se zainteresiraju društvene grupe (posjetitelji svih društvenih kategorija, prema društveno-ekonomskim obilježjima, kulturnoj pripadnosti, stepenu obrazovanja, kao i uslovima u kojima se odvija njihova posjeta). U najširem smislu izložba predstavlja sredstvo komunikacije sa svojim sistemom, rasporedom stvari, prostorom gdje se prikazuje i namjerom da bude dostupna društvenim jedinkama sa vrlo specifičnim „muzejskim“ jezikom, koji opet na adekvatan način valja približiti širem auditoriju, a ne samo užem krugu upućenih i muzejskih radnika. Bitno obilježje koje treba istaći jeste da je „izložba muzejsko sredstvo *par excellance*, instrument posebnog muzejskog govora.“³

Izložbe nude na uvid predmete, dokumente, stvari iz stvarnog života koje nisu samo postavljene jedne do drugih, već su raspoređene u organizacionu cjelinu. Spektar narativa koji obrađuju veoma je širok, ali najčešće prikazuju jednu određenu temu.

Pored svoje temeljne namjere, „pokazati nešto“, nastoje zainteresirati posjetitelje raznih društvenih kategorija za svoje sadržaje, prepuštajući im pri tome odlučujuću ulogu u otkrivanju smisla istih. Ili drugačije kazano, izložbe stvaraju mehanizme koji posjetiteljima daju ključ za njihovo razumijevanje.

1 Dio iz ICOM-ova Statuta prihvaćenog na 16. godišnjoj skupštini (Hag, Nizozemska, 5. septembra 1989) i dopunjen na 18. godišnjoj skupštini (Stavanger, Norveška, 7. Jula 1995), a potom na 20. godišnjoj skupštini (Barcelona, Španija, 6. Juna 2001)

2 Andre Gob-Noemie Drouguet, *Muzeologija-povjest, razvitak, izazovi današnjice*, 2003, str. 101-104.

3 Ibid, str. 101.

Prostor izložbe

U jednoj prostoriji od otprilike 25 kvadratnih metara, u okviru kompleksa Spomen-kuće „Džemala Bijedić“, koja je više od deset godina služila kao *depo* (prostor koji nije izložbenog karaktera, već služi za primjereno skladištenje dijelova zbirke koje nisu izložene u stalnim postavkama) izvršeno je izmještanje zbirke u druge depoe i prostore Muzeja, tako da su stvorene prilike da se ovaj manji, ali prikladan prostor preuredi i osmisli izložba koja bi trebala tu biti prikazana. S obzirom da je Muzej tokom rata i agresije 1992 - 1995. ostao u veoma skućenom prostoru, gdje su u potpunosti uništeni muzejski odjeli i njegovi izložbeni prostori, trebalo je naći neki vid sistematičnosti i preglednosti, kako bi se izložio veliki broj eksponata muzejskih zbirki iz različitih perioda. Zbog velikog broja posjeta, kako domaćih a posebno stranih, Mostaru kao turističkom središtu južnog dijela Bosne i Hercegovine i s obzirom za veliko interesovanje za kulturu življenja ovih prostora, odlučeno je da u spomenutom prostoru bude prikazana etnološka izložba, koja će posjetiteljima ponuditi narativ o životu u ruralnim, seoskim područjima Hercegovine.

Sam proces realizacije postavke tekao je ustaljenom muzejskom dinamikom. Nakon završetka primarne zaštite eksponata koji su odabrani da budu sastavnim dijelom ove stalne postavke, pristupilo se uređenju unutrašnjeg dijela izložbenog prostora koji je trebalo prenamijeniti i osmisliti. Napomenimo da se ponekad nabavka muzealija etnološke zbirke u samom Muzeju Hercegovine, kao i nekim drugim muzejskim institucijama, vršila neplanski, otkupima od raznih preprodavača, pa su iz tog razloga i podaci o njima veoma oskudni. Osim toga, u Muzeju se nalazi nekoliko veoma rijetkih i lijepih primjeraka nošnje koje ne posjeduje čak ni krovna muzejska ustanova Zemaljski muzej Bosne i Hercegovine u Sarajevu.⁴

Višemjesečni radovi tokom 2016. godine podrazumijevali su izmještanje postojećeg depoa i zbirke, molerske radove, saniranje podne površine, unošenje muzejskih vitrina, stalaka i drugog potrebnog muzejskog inventara.

4 Svetlana Bajić, Zbornik radova Zemaljskog muzeja, Sarajevo, 2000. g., str. 10.

Rad na postavci

Važno je istaći da Muzej, s obzirom na materijalno-tehnička sredstva te finansije koje su mu u datom trenutku bile na raspolaganju u ovom periodu, javnosti nije mogao predstaviti jednu, po gabaritima možda veću, ekskluzivniju postavku, ali to i nije bila namjera tokom izrade i realizacije ovog projekta. Postojala je već prethodno jedna duga tradicija bavljenja etnologijom i njenim zbirkama u Muzeju, a u vezi s čim ćemo navesti samo neke podatke. Već samim osnivanjem Muzeja utemeljeno je i Etnološko odjeljenje (uz Historijsko, Hrheološko i Odjeljenje književnosti) koje već 1955. godine otvara prvu stalnu postavku etnografske građe. Ovo Odjeljenje je obavilo brojna terenska istraživanja života i običaja na prostoru šire hercegovačke regije. Kontinuitet se nastavlja i poslije 1995. godine radom na zbirci i povremenim postavkama i izlozbama. „Izložba vez u Hercegovini“ sa urađenim katalogom iz 2002. godine plod je ovih aktivnosti. Kao dio novootvorenog Odjela MuM (Intepretacijski

centar u Starom gradu u Mostaru u Ćerekovića dućanu, 2014. g.) Muzej izlaže u stalnoj postavci skupinu fotografija i trodimenzionalne predmete u vidu nošnje, vezova, sehara te pokušstva široke primjene.⁵

Povratkom u kuću Džemala Bijedića 2000. godine napravljena je etnološka postavka iz muzejskih zbirki pod nazivom „Hercegovačko selo“, za koju su veliku zaslugu imali Zahirović Šaban i drugi muzejski radnici iz tog perioda djelovanja Muzeja.⁶ Izmjenom rasporeda prostorija prije nekoliko godina navedena izložba je sistematizovana, dopunjena s izmijenjenom koncepcijom.

U saradnji sa Zemaljskim muzejom Bosne i Hercegovine 2020. godine izvršena je konzervacija etnoloških eksponata, te su predmeti odabrani za ovu postavku, nakon kratkog perioda, ponovo vraćeni u domen izložbenog karaktera ove baštinske institucije.

Postavka/Izložba

Nakon što su izvršene adekvatne pripreme, pristupilo se uređenju muzejskog prostora s ciljem izlaganja stalne postavke „Hercegovačko selo“. Ovdje bismo istakli da je to bio veoma specifičan i zahtjevan posao stručnih muzejskih lica, jer je trebalo sve pospremiti u veoma mali prostor, koji je zbog svoje površine i svjetlosne prigušenosti upravo odgovarao interijeru jedne seoske kućice sa šireg područja Hercegovine. Moralo se voditi računi i o tome da i eksponati koji su odabrani i nad kojima je izvršena muzejska zaštita nađu prikladno mjesto u ovom prostoru. Odaarani su trodimenzionalni predmeti izrađeni od drveta, metala, kombinacije drvo-metal, tkanine, kao i dvodimezionalni u formi fotografija.

Eksponati namijenjeni za ovu izložbu tokom višedecenijskog postojanja ove baštinske ustanove prikupljani su iz svih dijelova hercegovačke regije od Stoca, Trebinja, Nevesinja, čapljinske oblasti, Ljubuškog, Livna, Duvna, Konjica, Prozora, regije Mostara i Podveleškog platoa. Odabrano je nešto više od stotinu eksponata i to uglavnom vezanih za kulturu življenja na selu, ali ne primarno. Pojedini predmeti sežu i s kraja 19-og stoljeća pa naovamo.

5 Zbornik radova sa naučnog skupa posvećen „60 godina Muzeja Hercegovine Mostar, Muzej Hercegovine Mostar, Mostar, 2010. g.

6 Afiša Muzeja iz 2000. g.

Interpretacija postavke

Kada govorimo o kulturi življenja u ruralnim područjima, treba istaći da je seosko stanovništvo bosanskohercegovačke teritorije u prošlosti različito stanovalo i različito uređivalo stambeni prostor kako bi ga u granicama mogućnosti, između ostalog, prilagodilo svojoj potrebi za stanovanjem i odmorom. Budući da je organizacija stanovanja odraz vladajućih društveno-ekonomskih i kulturno-historijskih prilika, razumljivo je da se ona vremenom mijenjala, da su neki oblici nestajali a drugi se pojavljivali i razvijali.⁷

U predmetnoj Etnološkoj postavci Muzeja Hercegovine Mostar posjetiteljima pažnju plijeni uvećana fotografija sa prikazom unutrašnjosti seoske kuće sa područja Prozor-Rama, selo Šćit 1934. godina, na kojoj dominira žena u narodnoj nošnji pokraj ognjišta gdje priprema hranu. Fotografija je iz zbirke Anton Zimolo, Muzej Hercegovine Mostar, i vidljiva je odmah pri ulasku u izložbeni prostor.

Selo Šćit, Prozor-Rama iz 1934. g.

U pozadini fotografije u *duvaru* (zid) se mogu vidjeti police sa predmetima koji su činili inventar ondašnje kuće, kao što su stoličica (*skemlija*/šćemlija), četveronožac, razne posude, *havan s tukačom* potreban za spravljanje

⁷ Astrida Bugarski, Zbornik radova zemaljskog muzeja, Sarajevo, 2000. g., str. 103.

začina koji se koriste u domaćinstvu, *krtol* (korpa za voće izrađena od pruća) i mnogi drugi.

Postavka predstavlja ambijent življenja u hercegovačkim selima s ciljem prikazivanja eksponata, da se istakne njihova vrijednost, tim više što se mnogi izloženi predmeti upravo i dan-danas koriste. Nalazimo predmeta koji se odnose na kulturu ishrane, odijevanja i kulture zemljišta.

Okolnosti su uslovile izradu raznih predmeta za vodu, njeno čuvanje, a forme i dimenzije istih su varirale u zavisnosti od upotrebe. Od većih eksponata za ovu namjenu izloženi su predmeti poput drvenog bureta (*burilo*) za donošenje vode na teglećim životinjama sa potoka, vrele ili bunareva (čatrnja), te manje posude čaturice i tikve, u kojima se nosila voda za piće prilikom rada na zemlji i tokom čuvanja stoke.

Domaćinstva su isto tako koristila posude različitih veličina za čuvanje vode i mlijeka, tako da ponekad naizgled iste posude imaju različite nazive u zavisnosti da li se koriste za vodu ili mlijeko (*bucat, kabao* itd.).

S obzirom da je pored ratarstva i stočarstvo predstavljalo osnovno zanimanje stanovništva u ovim predjelima, izložen je veliki broj predmeta za čuvanje i preradu mlijeka (*kabao, stap sa mećajom, siričnjak*). Posude su izrađene od drveta, ponekad sa metalnim obručima. Od drveta je izrađivano i posude za jelo kao što su čanak (zdjelica za hranu poput dubokog tanjura), *kašike* i drugi, rustične obrade sa dominantnom karakteristikom svih predmeta sa sela da su u upotrebi. Akcentirana je upotrebna a ne estetska vrijednost. Izuzetak u tom smislu predstavljaju sitniji predmeti koje su izrađivali pastiri nastali tokom perioda čuvanja stoke: *svirala/frula, kudjelja, vreteno*. Na njima se mogu vidjeti i simboli pripadnika različitih naroda Bosne i Hercegovine, pa tako, naprimjer, na kudjeljama imamo uradak u formi dlana sa pet prstiju, kao jednog od poznatijih heraldičkih obilježja na stećcima bogumilskih nekropola, zatim simbol kruga i cvjetne ornamentike, pa sve do lijepo iscrtanog i ureckanog križa/krsta.

Kada govorimo o mobilijaru, namještaju u ovakvim prostorima, on je drveni, pokretnog je karaktera zbog oskudnog prostora. Namještaj se sastojao od stola za jedenje (*sinija*), stolica različitog oblika (*dvonožac, tronožac, četveronožac*). Već spomenuto ognjište ima važnu ulogu ne samo za spremanje hrane nego i zbog zagrijavanja prostora. Nad ognjištem se nalazi kotao za kuhanje koji je lancem (*verige*) pričvršćen za strop prostorije (na gredu). Uz ognjište se nalazi *sač*, metalni poklopac, za pečenje hljeba i drugih jela, zatim lopatica za navlačenje žara na sač i *maše* (ili *mašice*) za potpirivanje vatre.

Interesantan detalj u hercegovačkim selima su košare za voće, povrće ili duhan različitih oblika i dimenzija, napravljene od isprepletenog pruća, a neke od njih imaju i kuke radi lakšeg branja.

Odjevni predmeti su izrađivani od vune proizvedene u domaćinstvu i prilagođene klimatskim uslovima. Do kraja 19. stoljeća nošnja seoskog stanovništva u Hercegovini bila je pretežno domaće proizvodnje. Najčešće korištene tkanine za izradu odjevnih predmeta tradicionalnog kostima su bile vune, lana i konoplje. Vuna, kao jedna od osnovnih tekstilnih sirovina, imala je najveću primjenu u izradi tkanina koje su korištene za tradicionalni kostim. To je uostalom karakteristično i za sve ostale stočarske oblasti. Od lana i konoplje tkalo se platno koje je imalo primjenu, uglavnom, u izradi muških i ženskih košulja, gaća, te ženskih mahrama. Velika pažnja poklanjana je postojanosti boja na tkaninama.

Žene su za bojenje upotrebljavale razne biljke, korijenje, plodove i lišće, što je zasigurno imalo dugu tradiciju.⁸ U postavci je izložena vunena ženska odjeća sa lijepo dekorisanim prslukom i torbicom.

Žena sa preslicom

8 Svetlana Bajić, Zbornik radova Zemaljskog muzeja, Sarajevo, 2000. g., str. 16/17.

Proces proizvodnje odjeće započinje šišanjem ovaca (korištenjem makaza/nožica), potom bi uslijedilo pranje i sušenje vune. Zatim se od tako pripremljene vune pomoću *kudjelja* i *preslica* izrađuju niti različitih debljina i boja u zavisnosti od namjene. *Kudjelje* predstavljaju drveni predmet mobilnog karaktera koje su žene nosile za pravljenje niti prilikom čuvanja stoke, ispred kuća i tokom druženja, okupljanja, za razliku od *preslica* koje su se koristile isključivo u kućama. *Kudjelje* su duguljastog oblika (oko 150 cm), lagane i njihov prošireni dio (na koji se pričvršćuje vuna) je mjesto umjetničkog izražaja (drvorezbarstvo).

Uz *kudjelju*, kao i uz *preslicu*, dolazi *vreteno* (rotirajući dio) na koji se namotavaju vunene niti (pravi se klupko) od kojih se kasnije izrađuju odjevni predmeti pletenjem i tkanjem. Predmeti vezani za nošnju se razlikuju prema svojoj namjeni, kao npr. *gunj*, vrsta kaputa, koji se nosio prilikom čuvanja stoke. *Gunj* je također korišten i kao prostirka i pokrivač.

Obuća-opanci izrađeni su od kože i pletenih niti. Za obradu zemlje upotrebljavani su različiti alati kao što su *ralo* (plug) za oranje koje su vukli volovi ili konji, *motike* za kopanje, te *svrdla* za bušenje zemlje kako bi se na tom mjestu zasadile stabljike raznih vrsta voćki. Predmeti su izrađeni kombinacijom metala i drveta.

U postavci su i alatke koje u hercegovačkim selima imaju široku primjenu poput *srpa* i *kose*, koji služe za košenje trave i žitarica, te *kosijer* (*košjerić*) kojim se potkresuje grmlje i drveće, kao hrana za stoku i ogrjev u domaćinstvu. Specifičnost hercegovačkog podneblja je uzgoj i prerada duhana. Sam proces proizvodnje započinje sadnjom ove kulture. Slijedi postepeno, selektivno branje (po nekoliko zrelih listova) i sušenje listova duhana na tankim konopima (*kanafi*) obješenim po zidovima ili gredama. Tako osušeni listovi duhana režu se pomoću naprave zvane *havan* (sjekač) ili oštrim nožem. Ovako obrađen duhan je spreman za upotrebu svim ljubiteljima *ćeifa* (užitak).

Veoma upečatljiva je jednostavnost izrade predmeta i pokućstva u seoskim nastambama te način života stanovništva u ovim predjelima Bosne i Hercegovine, a razlozi su višestruki. Znatan dio bosanskohercegovačkog ruralnog stanovništva, najprije oni koji su imali status kmeta, tokom 19. stoljeća te u prvim desetljećima 20. stoljeća, živjelo je u lošim životnim i stambenim uvjetima. Ophrvano neimaštinom i drugim nedaćama što su ih sobom donosile nerodne godine, vremenske neprilike, kuga i druge zarazne bolesti; ratovi,

ustanci i nemiri; raznovrsni oblici tlačenja od strane vlastodržaca, poreski nameti i drugo, ovaj dio populacije u podređenom društvenom položaju nije bio u prilici da pridaje veći značaj nastambama i njihovom uređenju.⁹

Izgled postavke „Hercegovačko selo“

⁹ Astrida Bugarski, Zbornik radova Zemaljskog muzeja, Sarajevo, str. 104.

PERMANENT SETTING: "HERZEGOVINIAN VILLAGE" IN THE MUSEUM HERZEGOVINA MOSTAR

SUMMARY

Museology as a science often requires that ethnological matters be taken care of as well settings, method of presentation, and especially education. The space of the mentioned exhibition under the name "Herzegovinian village" is in our museum possibilities appropriate, and the presented objects show the Herzegovinian village and way of living in it. The setting is made in proportion to show the culture cultivation of the land, the culture of food and clothing and the interior of rural Herzegovina houses. Central photo showing the interior of a Herzegovinian country house and a larger number of rustic objects with a seating set give a faithful representation of Herzegovinian village. Ethnological settings are mostly interesting and educational for group and individual visits, and especially for educational institutions.

The Museum of Herzegovina Mostar with its ethnological opus, which is visible and through the subject work, continues to take care of this branch of museology, regardless that sometimes circumstances are not favorable to such sciences, unless they are in the service of commercialization.

The very fact that the exhibits were recently restored and the setting restored and put into operation, speaks in favor of preserving and exhibiting ethnology collection.

Key words: museology, Museum of Herzegovina, display Herzegovinian village, ethnology

Literatura

- Milenko S. Filipović, „Narodna nošnja u Rami“, U: Glasnik Zemaljskog muzeja u Sarajevu, Sarajevo, 1951. g.
- Špiro Kulišić, „Izložba narodne umetnosti“, Etnografski muzej Beograd, Beograd, 1961. g.
- Zorislav Čulić, „Narodna nošnja u Livanjskom polju“, U: Glasnik Zemaljskog muzeja u Sarajevu Etnologija, Sarajevo, 1961. g.
- Milica Grabovac, *Narodne nošnje u Bosni i Hercegovini*, Zagreb, 1965. g.
- Bratislava Vladić- Krstić, „Hercegovački pokrivači ‘Gunji’- Ukrasne tehnike na vunanim predmetima u istočnoj Hercegovini“, U: Zbornik Zemaljskog muzeja Bosne i Hercegovine – Etnologija, sveska 22., Sarajevo, 1967. g.

- Jasna Bjeladinović, „*Narodna nošnja u Račkom kraju*“, Etnografski muzej Beograd, Beograd, 1972. g.
- Čedomir Šilić, „*Vodič kroz zbirke Zemaljskog Muzeja Bosne i Hercegovine- Etnologija*“, Zemaljski muzej SR Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 1984. g.
- Fadil Sedić, „*Odjeća, nakit i vez Bosanske krajine 19. i 20. vijek*“, Muzej Bosanske krajine, Banja Luka, 1985. g.
- Vladimir Tjapkin, „*Etnografska spomen zbirka Hristofora Crnilovića*“, Etnografski muzej u Beogradu, Beograd 1986.g.
- Vaso Popović, „*Ženska oglavlja sjeverozapadne Bosne 19. i 20. st.*“, Muzej Bosanske krajine, Banja Luka, 1989. g.
- N. Gjetvaj, D. Heide, B. Proroković-Lazarević: *Etnografska zbirka Muzeja Like*, katalog uz izložbu, Gospić, 1990.g.
- Svjetlana Bajić, Lebib Džeko, „*Ukrašavanje i motivi na bošnjačkom gradskom pokućstvu*“, Zemaljski muzej Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 1998. g.
- Astrida Bugarski: *Organizacija počivanja u tradicionalnoj kulturi ruralnog stanovništva Bosne i Hercegovine*, U: Zbornik radova zemaljskog muzeja, Sarajevo, 2000. g.
- Afiša *Muzeja Hercegovine Mostar*, Mostar, 2000. g.
- Svetlana Bajić: *Osnovne karakteristike tradicijske seoske nošnje u Hercegovini*, U: Zbornik radova Zemaljskog muzeja Sarajevo, 2000. g.
- Vež u Hercegovini*, katalog Muzeja Hercegovine Mostar, mart 2002. g.
- Andre Gob-Noemie Drouguet, *Muzeologija-povjest, razvitak, izazovi današnjice*, Zagreb, 2007. g.
- Grupa autora, U: Zbornik radova sa naučnog skupa „*60 godina Muzeja Hercegovine Mostar*“, Muzej Hercegovine Mostar, Mostar, 2010. g.
- Fatima Maslić, „*Vodič kroz izložbene postavke Zavičajnog muzeja Travnik*“, Travnik, 2012. g.
- Katalog Bošnjačkog instituta – Fondacija Adila Zulfikarpašića, „*Etnološka zbirka Bošnjačkog instituta- Fondacija Adila Zulfikarpašića*“, Sarajevo, 2013. g.
- Katalog muzej MuM, 2014. g.
- Grupa autora, „*Vodič kroz stalnu izložbu Etnografskog Muzeja u Zagrebu*“, Etnografski muzej u Zagrebu, Zagreb, bez podataka o godini izdanja
- Katalog: „*Prošlost Bosne i Hercegovine – u zbirkama Zemaljskog muzeja u Sarajevu*“, Ured za informacije pri pretsjedništvu vlade NR Bosne i Hercegovine, Beograd, bez podataka o godini izdanja
- Mevludin Alić: *Gradske nošnje u Bosni i Hercegovini u 19. vijeku*, katalog Zemaljskog muzeja Bosne i Hercegovine, Sarajevo, bez podataka o godini izdanja.
- Jasna Bjeladinović, „*Narodna nošnja Boke Kotorske*“, Separat, Rad XVI Konkresa folklorista Jugoslavije, bez podataka o godini izdanja